

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, професора
Білянської Наталії Володимирівни
на дисертацію Костюка Віктора Ігоровича на тему «Захист у цивільному
судочинстві прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від
дитини», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду Державного
податкового університету на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 Право**

Ступінь актуальності обраної теми. Дисертаційна робота Костюка В.І. присвячена актуальній у правовій науці темі – особливостям захисту у цивільному судочинстві прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від дитини.

Огляд чинної судової практики, міжнародних стандартів та національного законодавства виявляє системні недоліки у гарантуванні прав одного із батьків, що проживає окремо від дитини. Вони проявляються в нерівномірному розподілі батьківських функцій після розлучення, створенні перешкод у здійсненні батьківських прав на спілкування та виховання дитини, неефективності адміністративних і судових механізмів захисту, а також у формальному підході до виконання судових рішень. Сімейні спори відзначаються високою емоційною напруженістю, тривалим розглядом і часто незворотними психологічними наслідками для учасників.

Розвиток цифрових комунікацій дав нові інструменти для підтримання емоційного зв'язку між дитиною та одним із батьків, що проживає окремо від дитини, водночас породивши нові форми перешкод для реалізації даних батьківських прав. Воєнний стан додатково ускладнив реалізацію прав батьків, які проходять військову службу, перебувають за кордоном, що вимагає адаптації судової практики, крім того, правовий режим воєнного стану впливає на оперативність розгляду справ відповідної категорії.

Хоча національне законодавство містить широкий арсенал способів захисту батьківських прав, їх ефективність знижується через проблеми доказування, недостатню конкретизацію резолютивної частини судових рішень,

формальне виконання цих рішень державними виконавцями, а також недоліки в роботі органів опіки та піклування під час визначення й реалізації графіків участі одного із батьків, що проживає окремо від дитини, у вихованні дитини.

Необхідність вдосконалення правового регулювання підтверджують рішення Європейського суду з прав людини, які вказують на неефективність виконання судових рішень, недостатню активність державних інституцій і вплив стереотипів на правозастосування. Досвід країн Європейського Союзу демонструє більш дієві моделі спільної батьківської відповідальності та розвиток сімейної медіації.

З огляду на вищевказані проблеми дослідження особливостей захисту у цивільному судочинстві прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від дитини, є доцільним та актуальним як з теоретичної, так і практичної точок зору.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані у дисертації наукові положення та висновки є продуманими, обґрунтованими та стосуються основних аспектів проблематики дисертації. Такий підхід успішно реалізований завдяки правильно сформульованій меті дослідження, яка полягає в комплексному науково-теоретичному та практичному осмисленні правових механізмів захисту в цивільному судочинстві прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від дитини, а також у розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства й судової практики задля забезпечення ефективного та своєчасного захисту таких прав з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини й забезпеченні балансу батьківських прав.

Обрана автором методологія є достатньою для вирішення поставлених у роботі завдань, відповідає предмету дослідження та надала можливість одержати науково обґрунтовані результати. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема метод аналізу й синтезу, метод спостереження, спеціальні методи дослідження,

порівняльно-правовий метод, формально-догматичний метод, системно-структурний метод, логіко-юридичний метод, метод узагальнення судової практики, соціально-правовий метод, прогностичний та моделювальний методи, метод прямого контент-аналізу нормативних документів, психологічний міждисциплінарний метод.

Достатньою є теоретична база дисертації, яка насамперед вміщує основні наукові і нормативно-правові джерела, що стосуються теми дослідження. Це дозволило проаналізувати, критично оцінити та удосконалити теоретичні положення, розроблені іншими науковцями, визначити та врахувати сучасний стан правового регулювання відповідних суспільних відносин. Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується також вагомою емпіричною базою.

Все це засвідчує, що викладені в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими, достовірними та такими, що повною мірою відповідають обраній темі. У цілому ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідають вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Повнота та комплексність проведеного дослідження дала можливість дисертанту чітко сформулювати та обґрунтувати власні бачення питань різної проблематики, що досліджувались в роботі, зокрема:

вперше:

- класифіковано права та інтереси одного з батьків, що проживає окремо від дитини: 1. За змістом (характером прав та інтересів): 1) особисті немайнові права; 2) майнові права. 2. За сферою участі у житті дитини: 1) права у сфері виховання; 2) права у сфері освіти; 3) права у сфері охорони здоров'я; 4) права у сфері розвитку та дозвілля. 3. За юридичною природою: 1) суб'єктивні сімейні права; 2) законні інтереси;

- сформульовано комплексне визначення перешкод у здійсненні батьківських прав на спілкування та участь у вихованні дитини як умисних чи фактичних дій або бездіяльності одного з батьків, що проживає разом з дитиною, що обмежують можливість іншого, що проживає окремо, реалізовувати свої батьківські права та виконувати обов'язки щодо виховання, розвитку й підтримання емоційного зв'язку з дитиною та здійснено їх наукову класифікацію за видами (виділено фізичні, психологічні та економічні перешкоди) для більш широкого розуміння протиправних дій і виявлення можливого домашнього насильства одним із батьків стосовно дитини;

- обґрунтовано необхідність підвищення імперативності правового регулювання шляхом заміни формулювання «не має права перешкоджати» на приписи «не чинити перешкод» та «сприяти реалізації прав» іншого з батьків, що спрямовано на посилення механізму забезпечення та реалізації батьківських прав і виконання батьківських обов'язків;

- визначено можливість передання дитини для проживання тому з батьків, який проживає окремо від неї, у випадку ухилення іншого з батьків від виконання судового рішення щодо участі у вихованні дитини із запровадженням обов'язкового врахування психологічної готовності дитини, залученням профільних фахівців і забезпеченням поетапної адаптації до нових умов проживання;

- визначено режим зустрічей з дитиною у присутності одного з батьків як виключно тимчасовий адаптаційний захід, оскільки його тривалість провокує конфлікт лояльності у дитини та нівелює самостійний емоційний зв'язок з іншим із батьків, що обумовлює необхідність передачі функцій контролю у разі потреби нейтральним суб'єктам, таким як органи опіки і піклування.

удосконалено:

- поняття позову як процесуального юридичного факту, з яким пов'язується ініціювання цивільного судочинства, а також процесуального

документу, що фіксує момент звернення особи до суду, однак не виступає самотійним доказом порушення матеріальних прав;

- форму участі сторін у засіданнях комісії з питань захисту прав дитини через відеозв'язок та впровадження гендерно збалансованого складу комісій з питань захисту прав дитини для запобігання потенційній упередженості шляхом внесення змін до Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини;

- запровадження рекомендованої медіації в сімейних спорах;
- механізм виконання рішень у спрах щодо спілкування з дитиною, зокрема, застосування гнучкого підходу, що полягає в можливості зміни способу та порядку контакту й широкого використання дистанційних форм комунікації;

- механізм реалізації судового контролю за виконанням рішень у сімейних спорах, що дозволило кваліфікувати положення ст. 453-1 Цивільного процесуального кодексу України не лише як право, а як дієвий обов'язок суду втручатися у процес виконання задля дотримання найкращих інтересів дитини.

дістали подальшого розвитку:

- класифікація позовних вимог, предметом яких є захист прав батьків, які проживають окремо від дитини: 1) за обсягом реалізації батьківських прав; 2) за протиправним обмеженням батьківських прав; 3) за завданими наслідками протиправного обмеження батьківських прав;

- систематизація основних груп доказів у справах, пов'язаних із здійсненням батьківських прав за їхнім спрямуванням (функціональним призначенням у доказуванні): 1) докази здатності батьків виконувати немайнові обов'язки щодо виховання дитини; 2) докази забезпечення належних матеріально-побутових умов; 3) докази виконання (не виконання) батьківських обов'язків щодо утримання дитини; 4) докази наявності перешкод у здійсненні батьківських прав на спілкування та участь у вихованні дитини; 5) докази, що

підтверджують негативні наслідки створення перешкод; 6) рекомендаційні докази щодо вирішення спору в найкращих інтересах дитини;

- доцільність переходу від моделі одноразового виконання рішення до моделі тривалого, динамічного супроводу, яка передбачає поетапне відновлення емоційного зв'язку між дитиною та одним із батьків, що проживає окремо, регулярний моніторинг, коригування режиму контактів і міждисциплінарну взаємодію за участю суду, виконавців, органів опіки, психологів та медіаторів;

- положення, що перешкоди в здійсненні батьківських прав можуть наблизитися за своїми проявами до домашнього насильства, хоча й мають відмінну правову природу;

- обґрунтування необхідності застосування механізму розшуку відповідача по справах, що стосуються прав та інтересів дітей.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Наукові результати і положення, що виносяться на захист, одержані завдяки використанню різноманітних методів наукового дослідження, аналізу значної кількості нормативно-правових актів, які регулюють особливості захисту у цивільному судочинстві прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від дитини, а також наукових праць в галузі сімейного та цивільного процесуального права.

Постановка завдань, визначення об'єкту та предмету наукового пошуку є чіткими і зрозумілими та цілком відповідають вимогам до наукових робіт даного виду. Завдання наукової праці здобувачем загалом виконані, загальна мета досягнута.

Поставлені наукові завдання вирішені на високому методологічному рівні, а вирішення заявлених завдань забезпечило набуття дисертантом компетенцій, необхідних для відповідності науковому рівню доктора філософії.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні результати дослідження повною мірою відображені в 6 одноосібних наукових статтях

здобувача, що опубліковані у фахових наукових виданнях України. Зміст і характер наукових публікацій відповідають вимогам МОН України.

Тези доповідей автора на науково-практичних конференціях засвідчують достатній рівень апробації результатів дисертації. Зокрема, дисертантом підготовлено 5 тез доповідей на наукових заходах міжнародного та загальнодержавного рівня.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота Костюка Віктора Ігоровича на тему «Захист у цивільному судочинстві прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від дитини» є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. У ході ознайомлення з дисертацією та науковими публікаціями здобувача ознак порушення академічної доброчесності не встановлено. У тексті дисертації автором викладено зміст власних досліджень. У випадках використання в тексті роботи наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів посилання на відповідні публікації оформлено належним чином.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Костюка Віктора Ігоровича, необхідно акцентувати увагу на окремих положеннях, що носять дискусійний характер, викликають певні зауваження та побажання, зокрема:

1. Заслуговує на дискусію висновок автора щодо особливого процесуального статусу органу опіки та піклування. Якщо автор стверджує, що цей орган, будучи формально третьою особою без самостійних вимог, фактично виконує функції спеціального суб'єкта публічної влади (с. 142), доцільно було б чіткіше обґрунтувати, чи не потребує такий підхід перегляду його процесуального статусу в цивільному судочинстві та які правові наслідки це може мати для визначення обсягу його процесуальних прав і обов'язків.

2. Викликає зауваження зміст п. 2.2 «Предмет доказування та докази в справах щодо захисту прав та інтересів одного із батьків, що проживає окремо від дитини», у якому недостатньо повно розкрито особливості використання електронних доказів у відповідних сімейних спорах. Доцільним було б

доповнити дослідження аналізом проблем їх збирання, подання та оцінки в умовах цифровізації суспільства, а також врахувати вплив правового режиму воєнного стану на практику використання електронних доказів у сімейному судочинстві.

3. Автор неодноразово наголошує на необхідності активнішого застосування заходів забезпечення позову в інтересах дитини (с. 92, 142, 143, 197 тощо), проте не розкриває, які саме види заходів є найбільш ефективними у спорах щодо участі у вихованні дитини, визначення місця її проживання чи спілкування з одним із батьків. На нашу думку, доцільно було б проаналізувати особливості застосування окремих заходів забезпечення позову з урахуванням судової практики.

Разом з тим, висловлені зауваження здебільшого мають дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновок. Дисертаційна робота Костюка Віктора Ігоровича «Захист у цивільному судочинстві прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від дитини», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що мають теоретичне і практичне значення для науки цивільного процесуального права, сімейного права та правозастосовної практики.

За своїм змістом дисертація відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від 19 травня 2023 року № 502, від 03 травня 2024 року № 507), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31

травня 2019 року № 759), а її автор – Костюк Віктор Ігорович, на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент

**завідувач кафедри цивільного права та процесу
навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
кандидат юридичних наук, професор**

Наталія БІЛЯНСЬКА